

SEKÜLER ÇEVİRİLER:
ULUS-DEVLET, MODERN BENLİK VE
HESAPÇI AKIL
TALAL ASAD

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0049
İnsan ve Toplum: 006

SEKÜLER ÇEVİRİLER:
ULUS-DEVLET, MODERN BENLİK VE
HESAPÇI AKIL
TALAL ASAD

Özgün adı
Secular Translations: Nation-State,
Modern Self, and Calculative Reason
Türkçesi
Ferit Burak Aydar

Yayın Müdürü
Dr. Hasan Aksakal

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bülent Erkmen

Kapak Görseli
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Dr. Erdem İlgi Akter

Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
Mehmet Ata Arslan

VakıfBank Kùltür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2020
© 2018 Columbia University Press.

ISBN 978-605-7947-15-4

Kitabın Türkçe yayın hakları Akcalı Ajans aracılığıyla VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

This Turkish edition is a complete translation of the U.S. edition, specially authorized by the original publisher, Columbia University Press.

Baskı
Ofset Yapımevi
Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34410 Kağıthane, İstanbul
Telefon: 0 212 295 86 01
Sertifika No: 45354

1. Baskı: Nisan 2020

SEKÜLER
ÇEVİRİLER:
ULUS-DEVLET,
MODERN BENLİK VE
HESAPÇI AKIL

TALAL ASAD

TÜRKÇESİ

FERİT BURAK AYDAR

TALAL ASAD

Ünlü Müslüman din âlimi, diplomat, gazeteci ve yazar Muhammed Esed'in oğlu olan Talal Asad, 1932 yılında Suudi Arabistan'da dünyaya geldi. Akademik yaşantısına Edinburgh Üniversitesi Antropoloji bölümünde başlayan Asad, 1968 yılında Oxford Üniversitesinden doktora derecesini aldı. Doktora tezinde ünlü sosyal antropolog E. E. Evans-Pritchard'la birlikte çalıştı. Post-kolonializm, sekülerizm, Hristiyanlık, İslam, ritüel çalışmaları ve gelenek tartışmaları gibi alanlara yaptığı sarsıcı akademik ve entelektüel katkıları ve bu alanlardaki soykütüğü incelemeleriyle tanınan Asad'ın Türkçeye kazandırılmış kitapları arasında şunlar yer almaktadır: *Anthropology and the Colonial Encounter* (der. 1973; *Antropoloji ve Sömürgecilik, Ütopya*, 2008), *Genealogies of Religion: Discipline and Reasons of Power in Christianity and Islam* (1993; *Dinin Soykütükleri: Hristiyanlıkta ve İslamda Disiplin ve İktidarın Nedenleri*, Metis, 2015), *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity* (2003; *Sekülerliğin Biçimleri: Hristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik*, Metis, 2007) ve *On Suicide Bombing* (2007; *İntihar Eylemleri, Eskiyesi*, 2012).

FERİT BURAK AYDAR

İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü mezunudur. Virginia Woolf, Terry Eagleton, Fredric Jameson, Charles Dickens, Edward Said, György Lukács, David Hume, V. İ. Lenin, Daniel Defoe gibi yazarların kitapları başta olmak üzere yayımlanmış 80'den fazla çevirisi vardır. Ayrıca *Toplumsal Tarih*, *Birikim*, *Cogito*, *Kitap-lık* gibi dergilerde, *BirGün* ile *Agos* gazetelerinde ve Eurosport ile K24 gibi platformlarda yazıları yayımlanmıştır. *İspanya İç Savaşı'nın İzinde* (Agora Kitaplığı, 2017) ve 1917: *Devrimin Rapsodisi* (İthaki Yayınları, 2017) başlıklı iki kitabı vardır. *Hamlet'in Bağlanan Basireti Üzerine* (Sel Yayınları) başlıklı son kitabı yakında çıkacaktır.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür

006

Giriş

007

1

Seküler Eşitlik ve Dini Dil

023

2

Çeviri ve Duyulu Beden

088

3

Maskeler, Güvenlik ve Sayıların Dili

153

Sonsöz

228

TEŞEKKÜR

Columbia Üniversitesi Antropoloji Bölümüne Nisan 2017’de beni Ruth Benedict Konferanslarının ilkinin vermek üzere davet ettiği için teşekkür ediyorum. Elyazmasının bir kısmını ya da tamamını okumuş, yorumlarını esirgememiş olan dostlarım Hussein Agrama, Gil Anidjar, Partha Chatterjee, Abou Farman, Charles Hirschkind, Mahmood Mamdani, David Scott ve John Wallach’a bilhassa minnettarım.

GİRİŞ

Elinizdeki kitap Nisan 2017’de Columbia Üniversitesi Antropoloji Bölümünde verdiğim Ruth Benedict konferanslarının birazcık genişletilmiş halidir. Kaç zamandır üzerine düşünmeye çalıştığım bir konu olan sekülerliğin doğası hakkında, birbiriyle bağlantılı üç deneme biçiminde sunulmuş bir araştırma, bir keşif çabasıdır.

Benim nazarımda, sadece öznenin dil *ile* ne yaptığını değil, dilin özne *ile* ne yaptığını da keşfe çıkmanın, duyguların/kavramların/tutumların günümüz dünyasında “seküler olan” ile “dini olan” çerçevesindeki ve hakkındaki söylemleri nasıl dile getirdiğini keşfetmeye çalışmanın en iyi yolu yazmaktır: Kişinin yazıya geçirdiği kelimelerle karşılaşması, bunları dinlemesi, şaşırması – mahcup ya da memnun olmasıdır. Çok farklı bir yaşam biçimiyle karşılaşan antropologlar bu zorluğa alışkıdır, zira kimi zaman şaşırtıcı, kimi zaman tanıdık olan türlü deneyimlerin izini sürüp bunları birbiriyle ilişkilendirmeye çalışırlar. Tıpkı sıradan yaşam gibi, keşfe çıkma da kısmen kolektif bir çabadır ve verimliliği, sadece ilgilenilen mıntıkayla etkilere değil, ötekiler hakkındaki bilgiye ve ötekilerle işbirliğine de bağlıdır. Fikir ve argüman örüntüleri şekille-

nirken (ya da şekillerini değiştirirken), ulaşılmaz olan bir şey ulaşılır hale gelir. Her türlü keşfe çıkma gibi, yazma yoluyla düşünme de insanın önüne neler çıkacağını bilememesi anlamına gelir: İnsan düşünceleri keşfeder, yaratmaz. İnsan düşünürken “serbest” değildir. Bir antropolog, anlamaya çalıştığı yaşam tarzından kendisini asla tamamen soyutlayamaz, velev ki bu bağlılığı salt geçiciymiş gibi görsün, nesnel bir araştırmacı olarak, alandaki mümkün merteye yakın deneyiminden, dahil olmadığı bir bakış açısına geri dönebilirmiş (ve dönmesi gerekirmiş) gibi yapsın. Ama böyle bir antropolog geri döndüğünde, kendisine çoğunlukla o zaman ve mekân, başka bir tarzda yaşamının mümkünlüğü ve bunun hakkında yazmanın zorunlu olduğu hatırlatılır.

Ludwig Wittgenstein der ki, bir dili kullanmak oyun oynamaya benzer, hesap yapmaya değil. Bir dil oyununu anlamak, bir yaşam biçimini anlamaktır. Kurallardan dem vurmamak bir sözcenin doğru şekilde ifade edilmesini teminat altına almaz, zira her şey bir tarafta, bir kuralı yanlış şekilde yorumlamak ve uygulamak mümkündür. Bir yaşam tarzını anlamak, onun dilinin pratiklere nasıl kök saldığını ve pratikleri söze döktüğünü anlamayı, kişinin tikel bir bağlamda doğru bir sözceyi tanıyabilmesini ve kimi zaman bu sözcenin farklı yorumlarını verili bir durumda bariz şekilde tanıyabilmesini varsayar. “Şunu unutmamak gerekir,” der Wittgenstein, “dil oyunu, deyim yerindeyse, kestirilemez bir şeydir. Demem o ki, temellere dayanmaz. Akla uygun

(ya da akla aykırı) değildir. Dil oradadır, tıpkı hayatımız gibi.”¹

Modern hayatın egemen kavramlarından herhangi birini olduğu gibi, sekülerizmi de anlamanın en iyi yolu, kanaatimce, dolaylı yaklaşımdır. Düz bir çizgi, şeyleri araştırıp keşfetmenin her zaman en yararlı yolu değildir, zira bu çizgi, sadece uç noktasının bilindiğini değil, başlangıç noktasından bitiş noktasına kadar en kısa yolun da her zaman en iyisi olduğunu varsayar. Bu nedenle, elinizdeki kitapta, sekülerizmin liberal demokratik devletlerin bağlı olduğu varsayılan soyut bir eşitlik ve özgürlük ilkesinden ibaret olmayıp, ancak yakınlıkları ve çakışmaları dışlayarak karşıtlıklar yaratan birtakım duyarlılıklar (hissetme, düşünme ve konuşma tarzları) da olduğunu tanıyarak açık, spekülatif bir tarzda ilerlemeye çalıştım. Belki de en önemli duyarlılık, insanın “hakikat”e doğrudan erişim imkânı olduğu *inancıdır*. Sözelimi hümanistler ritüel olarak cenaze töreni düzenlediklerinde, Tanrı’dan ya da öbür dünyadan bahsetmemeleri dikkat çekicidir; lakin onlar, önceden verili bir formalitenin zorunlu olduğu hissine, özgürlükle çatışma içinde olmayan bir hakikat gözüyle bakar. Dolaylı yaklaşımı benimsemek, ulaşılacak nesnenin ya da ereğin tamamen bilinmediğinin farkında olmaktır.

Dolayısıyla ilk bölümde, liberal devlet ve toplumda “eşitlik” olarak tercüme edilen ve bir siyasal ideoloji olarak sekülerizm için can alıcı olan terimin bazı muğlâklıkla-

1. Ludwig Wittgenstein, *On Certainty* (Oxford: Basil Blackwell, 1969), § 559.

rına kafa yoruyorum ve liberal eşitliğin Hıristiyanlığın ilk döneminden miras kaldığı iddiasını, dinden dinsizliğe çeviri hakkındaki bazı fikirleri ele alarak inceliyorum. İkinci Bölümde, çevrilemezlik sorununu masaya yatırıyor ve bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarını eyleme geçiren gelenek ve ritüel yoluyla, bazı antropologların verdiği adla bilinçli (*mindful*) bedene (benim tercih ettiğim tabirleyse duyulu bedene) çevirinin bazı veçhelerini tahlil ediyorum. Bu çevirinin gerçek bir şahsi benlik ile toplumsal açıdan bariz bir benlik arasındaki ayrıma dayanmadığında ısrar ediyorum ve bu çeviri türünü, sayılara çeviriyle kıyaslayıp karşıtlığını gösteriyorum. Üçüncü Bölümde, ahlaki/siyasi bir kavram olarak biricik, kendi kendini yöneten aracının (özel benlik denen şeyin), “gerçek” benliğin kamusal alanındaki sunumuyla ilişkisinde niyetlerini okumak konusunda hangi açılardan kesinsizlikler yarattığını ve istatistiki hesaplamanın, nasıl olup da toplumsal gerçekliğin nesnel bir çevirisi ve gelecekteki problemleri çözüp geçmişten miras kalan engelleri kaldırmanın akli bir aracı olarak görülmeye başlandığını irdeliyorum.

Dolayısıyla bu üç bölümü birbirine bağlayan şey çeviri fikridir; çünkü her ne kadar “çeviri”nin anlamı, her bir etkileşim ve eylem örneğinde aynı olmasa da, geleceğe dair kesinsizliklerin yanı sıra fikirlerin geçmişten aktarımı ve bedenselleşmiş pratiklerin mirası da, karşılıklı anlayış ve etkileşim için elbette temel niteliktedir. Roman Jakobson, bilinen bir yazısında, çevirinin farklı tarzlarını faydalı bir şekilde şöyle özetlemiştir:

Hem dilbilimci hem de sıradan sözcük kullanıcıları olarak bizler için her dilsel göstergenin anlamı, bu göstergenin başka bir seçenek-göstergeye, özellikle de göstergenin özünü en ayrıntılı biçimde araştıran bilimci Peirce'in saptamasına göre, daha gelişmiş bir göstergeye çevirisidir. İngilizce "bachelor" (bekâr erkek) sözcüğü, daha açık söylenmek istendiğinde, "unmarried man" (evli olmayan erkek) biçiminde açıklayıcı bir betimlemeye dönüştürülebilir. Dilsel göstergenin yeniden dile getirilmesinde üç tür ayırt edilir: Dilsel gösterge, aynı dilin başka göstergelerine çevrilebilir, başka bir dile çevrilebilir ya da başka bir dildışı imgeler sistemine çevrilebilir. Çevirinin bu üç türü ayrı ayrı adlandırılmalıdır:

1. Dil içi çeviri ya da başka kelimelere dönüştürme. Dilsel göstergelerin aynı dilin öteki göstergeleriyle yeniden dile getirilmesidir. 2. Diller arası çeviri ya da gerçek mânâda çeviri: Dilsel göstergelerin başka bir dilde dile getirilmesidir. 3. Göstergeler arası çeviri ya da ötelemeli değiştirim (transmutation): Dilsel göstergelerin dildışı göstergeler sistemiyle dile getirilmesidir.²

Bu başka kelimelere dönüştürme ve ayrıntılandırma süreci her iletişim sürecinin parçasıdır. Gelgelelim, Jakobson'un sınıflandırması, Peirce için, her gösterge durumunun bir bilgi durumu olduğunu ve onun epistemolojisinin, bilen

2. Roman Jakobson, "Dilbilim Açısından Çeviri", çev. Emel Sözer, Yazko Çeviri, sayı 1 (Temmuz-Ağustos 1981), 138.

zihin ile bilinen olgu arasında Descartes felsefesinde temel olan bir ikili ilişki yerine gösterge, gösterilen nesne ve yorumlayan³ arasında üçlü bir ilişkiyi geçirdiğini yeterli açıklıkta göstermez. Bunun böyle olduğu düşünüldüğünde, çeviri, hiçbir zaman A söyleminden B söylemine doğrudan bir ilerleme değildir, çünkü her zaman yorumlayıcı (dolaşımlayıcı) bir X göstergesini içerir. Ben bu zinciri, geleneğin, yani bir kuşaktan diğerine çeviri yoluyla ve çeviri için neyin asli olduğuna dair tartışmalar yoluyla ilerleyişin özü olarak görüyorum. Dolayısıyla burada, çeviride yansımalarını bulması gereken farklılıklar söz konusudur. Ama bir husus daha vardır: Bilen bir zihnin nesnesi olarak gösterge (salt bilişsel bir hadise olarak), duyarlılıkların işlenmesi yoluyla duyulu bedene çevrilen göstergeyle aynı şey değildir.

Dolayısıyla ben Jakobson'un "göstergeler arası çeviri" mefhumuna katılmıyorum; benim görüşüme göre, doğal dil bedenselleşmiş pratiklerin öğrenilmesi için temel olmakla birlikte, nihai sonuç, kesin konuşmak gerekirse, "sözel göstergelerin sözel olmayan gösterge sistemleri yoluyla yorumlanması" değildir. Benliğin işlenmiş pratikleri, (illa ki) sözel olmayan gösterge sistemleri, yani anlam taşıyıcıları *değildir*, ama elbette bunları çeviri diye tarif etmek anlamlı olabilir. Bunlar, özne için, belli bir gelenekte nasıl yaşanacağını öğrenme yollarıdır. Demem o ki, söylemsel gelenek sadece sözel bir süreç değil, aynı zamanda ve esasen kişinin bir

3. Veya "tercüman" bkz. W. B. Gallie, *Peirce and Pragmatism* (Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1952).

zamandan diğetine çevrilen ortak bir hayat tarzının üyesi olarak edindiğı alışkanlık, his ve davranışta bedenselleşmiş olan zımni bir sürekliliktir. O halde, takipçileri arasında söylemsel geleneğin özünü neyin oluşturduğuna dair görüş ayrılıklarından bahsederken onu çevirmek, onaylamak ya da reddetmek için kullanılan muhakeme ve argüman yönteminden bahsediyoruz demektir. (Bu arada argüman kelimesini, en geniş anlamıyla, bilgilendirmeye çalışan bir anlatı ya da soyutlama mânâsında kullanıyorum.) Geleneğin özü tartışmalarına girmek, ne kadar kısa süreliğine de olsa, geleneğe girmektir, ama bilinçli ama bilinçsiz. Başka bir deyişle, bir geleneğin özünü (bu ister yapı, isterse töz olsun) yakaladığını iddia etmek, o geleneğe mensup olanları, belli bir tutum almaya ve belli bir zamanda ikamet etmeye iknaya (ya da bundan caydırmaya) çalışmaktır.

Aşağıda öncelikle Jakobson'un "gerçek manasıyla çeviri" dediğı şeyi (özellikle Jürgen Habermas'ın dini dilin siyasal alana girme hakkı kazanacaksa öncelikle seküler dile çevrilmesi gerektiğı fikrini) ele alıyor olsam da, aka-binde şunu savunuyorum: Dini bedeni terbiye etmek için sözel modellerden (ya da bir müzik parçası yazma ve çalma tekniklerinden) yararlanıldığında; doğrusunu söylemek gerekirse, bu modeller sözel olmayan gösterge sistemlerince *ikame edilmez*; çünkü göstergeler, gösterge olarak, tikel bir hayatın ifade edilme ve yaşanma *tarzında* peyderpey kaybolup gider. Wittgenstein'in ifade ettiğı şekliyle, yaşam işte oradadır. Gelgelelim, doğal bir dile ait olan sözel göstergelerden, biricik (soyutlayıcı ve evrensel) bir dile bir çeviri bi-

çimi *vardır* ve bu dil de matematik dilidir. (Bu konuya kitabın sonunda geri döneceğim.)

Bir doğal dilden diğerine değerlerin çevirisi, kendisine yabancı bir dil konuşulan bir toplumda araştırma yürütmüş her antropoloğun bildiği gibi, her zaman sorunludur. Tam da bu nedenle, Batılı bir etnografyacı için modern olmayan bir toplulukta anlam ifade eden şey, Avrupa-Amerika'daki evine döndüğünde kolay kolay anlam ifade etmez. Tikel bir yaşam tarzı için ayırıcı bir şeye işaret eden önemli bir fikri soyutlayıp çok farklı bir yaşam tarzına ait olan bir dilde hazır bir karşılık bulmak, burada irdelemeye çalışacağım nedenlerden ötürü, neredeyse imkânsızdır.

Bir doğal dilden diğerine –hatta tek bir dil *dahilinde*– yapılan her çeviri, aynı zamanda hem entipüften hem de derin nedenlerden ötürü bir dönüşümdür. Jakobson şu konuda ısrarcıdır: “Her bilişsel deneyim ve sınıflandırması mevcut her dilde aktarılabilir. Eksiklik olduğu her durumda, terminoloji ödünç kelimelerle ya da ödünç çevirilerle, yeni kelimeler uydurarak ya da semantik değişikliklerle ve nihayet dolaylamalarla nitelikli ve zengin hale getirilebilir.”⁴ Fakat çeviri (hatta Wittgenstein’in verdiği adla bir dil oyunundaki her dil kullanımı), çok açıktır ki, –gösteren kelimelerin başkalarıyla ikame edilebildiği– *salt* bilişsel bir deneyim değil, bilakis aktarılan şeylerde tikel bağlamlarda tikel sesler, imgeler ve hisler uyandıran ve eylemler ile tutumların gerçekleşmesine yardımcı olan karmaşık ifadeler-

4. Jakobson, “Dilbilim Açısından Çeviri”, 141 (değiştirilmiş çeviri).

dir. Jakobson şu sözleriyle bu kadarını kabul eder: şiir çevirirken, der, “Sadece yaratıcı yer değiştirme mümkündür: Ya dil içi yer değiştirme (bir şiirsel şekilden diğerine) ya diller arası yer değiştirme (bir dilden diğerine) ya da son olarak göstergeler arası yer değiştirme (bir göstergeler sisteminden diğerine), örneğin sözel sanattan müziğe, sinemaya, dansa veya resme.”⁵ *Bütün* çeviri fikrinin bu şekilde formüle edilmesine şerh koyduğumu daha önce belirtmiştim. Ancak şunu da sormak gerekir: “şiir sanatı” tam olarak nedir ki, standart bir çeviri kavramsallaştırmasına direnir? Jakobson’un makalesi içęörölü şekilde biter: “Çok yaygınlaşmış bir kullanım olan ‘*Traduttore, traditore*’ sözünü, ‘çevirmen haindir’ diye çevirecek olsak, İtalyancanın tüm sesbenzeşimsel değerini yok ederdik. Bu bilgiye dayanarak, söz konusu özdeyişi daha açık bir öze çevirme ve ‘hangi bildirinin çevirmeni?’, ‘hangi değerin haini?’ sorularına yanıt verme gereğini duyardık.”⁶ Dolayısıyla şiir sanatının bizi, her çeviride tikel bir iletinin seçildiği ve bazı değerlerin bir kenara atıldığı olgusuna uyandırdığını söyleyebiliriz. Fakat seçme süreci sadece bilişsel değildir; duyulu bedenin değişen deneyimlerinin ürünleri olan duyarlılıklara bağlıdır. şiir sanatı sorunu, yani neyin seçildiği, neyin unutulduğu ve neyin çevrilmesinin imkânsız olduğu sorunu, (milliyetçi hikâyeler de dahil olmak üzere) her temsil ya da yeniden sunum edimine içkindir.

5. A.g.e., 144.

6. A.g.e., 144.